

ЄВРЕЇ СХІДНОЇ ЄВРОПИ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Войтович О. В.

ORCID: 0009-0005-8292-0824

*заступник директора Державного
архіву Хмельницької області
м. Хмельницький, Україна*

ВИКЛАДАЧІ ЄВРЕЙСЬКОГО НАРОДНОГО УНІВЕРСИТЕТУ В КИЄВІ В 1919 р. ЯК СКЛАДНИК ВІТЧИЗНЯНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ

Ключові слова: єврейське населення, Гетьманат Павла Скоропадського, Єврейський народний університет, викладацький склад, громадська, освітня і державна діяльність.

Наслідками Лютневої революції 1917 р. в національній політиці Росії, серед іншого, стали ліквідація меж осілости євреїв, заборон на створення їхніх громадських організацій, а також обмежень на вступ єврейської молоді до державних навчальних закладів [Постановление Временного правительства... 1917–1918, 46; Министерства народного просвещения 1917, 74], що стало значним досягненням у громадському та освітньому житті цього етносу.

Під час Української революції 1917–1921 рр. відкрилось вікно можливостей для здійснення реальних практичних кроків з розвитку мережі національних єврейських освітніх закладів різних рівнів з викладанням на їдиш та залученням до роботи в них науково-педагогічної інтелігенції єврейського походження. Збільшення частки євреїв у структурі міського населення активізувало національно-освітнє будівництво в культурних і промислових центрах України. Динаміка зростання єврейського населення в Києві з 12,1 % у 1897 р. до 18,95 % у 1917 р. (у 1920 р. частка євреїв становитиме 32,29 %) [Київське Губерніяльне Статистичне Бюро 1921, 5] та намагання охопити системною освітою якомога більшу частину єврейської громади стали ключовими факторами ініціювання “Культур-Лігою” відкриття за Гетьманату Павла Скоропадського 9 червня 1918 р. [Рибаков 2009], за прикладом Київського народного українського університету, який з’явився ще

5 жовтня 1917 р., першого Єврейського народного університету (далі – ЄНУ) з викладанням на їдиш [Уманська 2020, 183].

До викладання в ЄНУ могли залучатися лише ті, хто мав науковий ступінь чи особливі заслуги в науці, літературі або в іншій сфері. Очевидно, вирішення кадрового питання з огляду на вікову академічну політику в російських університетах, яка передбачала застосування обмежень у підготовці та науковому розвитку педагогів єврейського походження, було непростим. Виявлені автором документальні джерела засвідчують, що у весняному семестрі 1919 р. навчальний процес у ЄНУ забезпечували 13 викладачів: на природничо-математичному відділенні – Б. Ш. Сігал (анатомія і фізіологія людини, 2 год.), С. А. Бронштейн (хімія, 2 год.), С. С. Ашкеназі (математика, 3 год.), О. А. Рейн (зоологія, 1 год.), І. І. Гінзбург (геологія, 2 год.); на гуманітарному – І. Френкель (політична економія, 2 год.), Г. С. Ландау (історія господарського права, 2 год.), М. І. Зільберфарб (державне право, 2 год.), З. Ф.-Х. Кальманович (історія Стародавнього Сходу – 1 год., єврейська філологія – 1 год., єврейська [біблійна. – О. В.] критика – 1 год., давньоєврейська мова – 2 год.), А. Д. Коральник (історія європейської літератури – 2 год.), Г. І. Ческіс (психологія – 1 год., соціологія – 2 год.); на відділенні єврейських знань – М. І. Літваков (єврейська література – 2 год.) та Б. З. Динабург (єврейська історія – 2 год.). Частина викладачів поєднували викладання в університеті з роботою у вечірніх єврейських школах (С. С. Ашкеназі) та Єврейській учительській семінарії (З. Ф.-Х. Кальманович) [О выплате жалования... 1919. Арк. 30–36; Уманська 2020, 175]. Адміністративний апарат ЄНУ формували його фундатор, ректор, керуючий справами та голова наукової ради М. І. Зільберфарб, секретар вишу та наукової ради Б. Ш. Сігал та секретар канцелярії Л. Я. Еткін [О выплате жалования... 1919. Арк. 20 зв. – 21, 24 зв. – 25].

Частина викладачів ЄНУ була більш відома науковому загалу як насамперед активні політичні, громадські та культурні діячі, що спрямовували свої зусилля на захист прав та освітній і культурний розвиток єврейської громади. Зокрема, М. І. Зільберфарб – доктор наук, відомий громадсько-політичний діяч того періоду, один із засновників Соціалістичної єврейської робітничої партії, член Центрального комітету “Культурної Ліги”, Української

Центральної Ради (з липня 1917 р.) [Протоколи засідань Комітету УЦР... 1917. Арк. 5], генеральний секретар (міністр) з єврейських національних справ Української Народної Республіки [Короткий, Ульяновський 2001, 74].

Громадський діяч та літературознавець М. І. Літваков, який студіював філософію, історію та літературу в Сорбонні [Электронная еврейская энциклопедия 2025], у політичній площині виявив себе як активний член Української Центральної Ради від Соціалістичної єврейської робітничої партії та учасник засідань Малої ради [Верстюк та ін. 1996, 396].

В університетах Києва, Флоренції, Берліна, Бонна та Відня здобув освіту доктор філософії А. Д. Коральник – відомий журналіст, публіцист, літературний критик, знавець 12 мов [Dr. A. Coralnik... Jewish Telegraphic Agency 1937, 3–4; Российская еврейская энциклопедия 2009], а викладач математики С.С. Ашкеназі закінчив Сорбонну [Уманська 2020, 175].

Активною науковою діяльністю серед викладачів вирізнявся викладач геології І. І. Гінзбург – геохімік та мінералог, випускник Фрейбурзької гірничої академії в Німеччині та Петербурзького гірничого інституту, професорський стипендіат, майбутній професор та доктор геолого-мінералогічних наук [Российская еврейская энциклопедия 2009]. Влітку 1918 р. І. І. Гінзбург увійшов до складу Українського геологічного комітету, який об'єднував провідних фахівців з геології – професорів Університету Св. Володимира, Харківського та Новоросійського університетів, Катеринославського гірничого інституту, а також у 1919 р. був включений до складу очолюваної В. І. Вернадським Комісії з вивчення природних багатств України [Павлишин 2018, 5].

Викладачі ЄНУ займалися підготовкою навчальної літератури. Зокрема, Б. З. Динабург, який після ліквідації вишу в 1920 р. продовжив педагогічну діяльність на єврейському відділенні новоствореного Одеського інституту народної освіти [Левченко 2013, 18], у 1919 р. підготував хрестоматію з єврейської історії та шкільну програму її викладання [Динабург 1919а; Динабург 1919б].

Отже, у часи Української революції 1917–1921 рр. громадсько-політичному керівництву єврейської спільноти Києва вдалося вирішити питання організації ЄНУ та залучити до викладання в ньому єврейську інтелектуальну еліту, посиливши в такий спосіб національний сегмент вітчизняної науково-педагогічної інтелігенції.

Література:

Dr. A. Coralnik, Journalist, Dies of Heart Attack at 54. Jewish Telegraphic Agency. Vol. 11, No. 288. New York, N.Y. 18 July 1937. P. 3–4. Доступний за: http://pdfs.jta.org/1937/1937-07-18_288.pdf. (Завантажено: 01.03.2025).

Верстюк В. Ф. та ін. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. У 2 т. Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р. Київ: Наук. думка, 1996.

Динабург Б. Еврейская история. (Ист. хрестоматия). *Источники и документы в хронол. порядке от начала еврейской истории до наших дней. Пособие для учителей, учеников и самообразования*. Ч. I. Петроград: О-во по распространению просвещения среди евреев, 1919а.

Динабург Б. Программа по еврейской истории. Для школ, учителей и самообразования. Петроград: О-во по распространению просвещения среди евреев, 1919б.

Електронна єврейська енциклопедія. 2025. Литваков Моше. Доступний за: <https://eleven.co.il/jewish-literature/in-yiddish/12475/> (завантажено: 05.03.2025).

Київське Губерніяльне Статистичне Бюро. Матеріали по статистиці Київщини. Вип. 1. Київ: Українське Державне видавництво, 1921.

Короткий В. А., Ульяновський В. І. Alma Mater: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції 1917–1920. *Матеріали, документи, спогади*. Кн. 2: *Університет св. Володимира за доби Української Центральної Ради та Гетьманату Павла Скоропадського*. Київ: Прайм, 2001.

Левченко В. В. Еврейское высшее образование в Одессе (1917–1930-е гг.): история, опыт, традиции. *Иудаика в Одессе: сборн. статей по итогам работы прогр. по иудаике и израилюведению Одес. нац. ун-та им. И. И. Мечникова*, 2013. Вып. 2. С. 6–27.

Министерство народного просвещения. Журнал Министерства народного просвещения 1917. Новая серия. Ч. 70. Июль – август. Петроград: Сенатская тип., 1917

О выплате жалования преподавателям и служащим университета. Київський університет св. Володимира. 1919. *Державний архів міста Києва*. Ф. 16. Оп. 474. Спр. 179.

Павлишин В. І. Український геологічний комітет і його ключові постаті (до 100-річчя Геологічної служби України). *Мінералогічний журнал*, 2018. 1 (40). С. 3–15.

Постановление Временного правительства от 20 марта 1917 г. “Об отмене вероисповедных и национальных ограничений” (1917–1918). Сборник указов и постановлений Временного правительства. Вып. 1–2. 27 февраля – 5 мая 1917 г. / 2 т. Пг.: Гос. тип.

Протоколи засідань Комітету УЦР. 1917, 22 липня – 10 вересня. Українська Центральна Рада (УЦР), м. Київ, Житомир. *ЦДАВО України* (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України). Ф. 1115. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 5.

Рибаків М. О. Єврейський народний університет. *Енциклопедія Сучасної України*. 2009. Доступний за: <https://esu.com.ua/article-17353> (завантажено: 10.03.2025).

Российская еврейская энциклопедия. Гинзбург Илья Исакович. 2009. Доступний за: https://jewsencyclopedia.com/index.php/%D0%93%D0%98%D0%9D%D0%97%D0%91%D0%A3%D0%A0%D0%93_%D0%98%D0%BB%D1%8C%D1%8F_%D0%98%D1%81%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87 (завантажено: 05.03.2025).

Російська єврейська енциклопедія. Коральник Абрам. 2009. Доступний за: https://jewsencyclopedia.com/index.php/%D0%9A%D0%9E%D0%A0%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%98%D0%9A_%D0%90%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%BC (завантажено: 05.03.2025).

Уманська А. Організація єврейської світської освіти у Києві у 1918–1922 рр. *Краєзнавство*, 2020. 1–4. С. 171–184.